

Види правопорушень

в сфері надання послуг

Н. В. Федорченко

кандидат юридичних наук, доцент, Київський університет туризму, економіки і права

Статтю присвячено аналізу найбільш поширених видів правопорушень у сфері надання послуг. Акцентується увага на необхідності дослідження правопорушень у сфері надання послуг з метою вироблення оптимальних шляхів їх уникнення та застосування адекватних наслідків у випадку їх вчинення.

Ключові слова: договірні зобов'язання з надання послуг, правопорушення, види правопорушень, невиконання, неналежне виконання, прострочення, істотні відступи, Цивільний кодекс України, законодавчий підхід, надання послуг.

Одним з основних завдань механізму цивільно-правового регулювання є забезпечення сталого функціонування економічної системи суспільства. Стабільність зобов'язальних правовідносин з надання послуг пов'язана з договірною дисципліною, яка в свою чергу визначається ефективністю правових норм про порушення договірних зобов'язань, їх наслідків та застосування сторонами відповідних засобів правового захисту.

Аналізуючи види порушень договірних зобов'язань з надання послуг, доцільно зазначити, що законодавець в ст. 610

Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) вирізняє два види порушень:

- 1) невиконання;
- 2) виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Щоправда з незрозумілих причин законодавець не пропонує критеріїв для їх розмежування, а це дозволило окремим дослідникам запропонувати хибні висновки про їх ототожнення [1, с. 44]. Однак ще свого часу С. Н. Ландкоф розмежував ці різновиди правопорушень, зазначаючи, що неналежне виконання – це часткове виконання, виконання не в строк,

не в належному місці, порушення окремих умов зобов'язання. Повне невиконання – це невиконання всього предмета зобов'язання [2, с. 102]. Неналежне виконання, на думку Т. В. Боднар, спостерігається у разі, якщо боржник вчинив певні дії, спрямовані на виконання зобов'язання, проте ці дії не відповідають тим параметрам (стандартам), що встановлені умовами договору чи вимогами нормативно-правових актів стосовно кожного з елементів виконання зобов'язання (тобто зазначені дії вчинені з порушенням умов щодо предмета і способу виконання, суб'єктного складу, місця, строку (терміну) виконання) [3, с. 242].

На думку Л. М. Баранової, пояснити втрату значення розмежування поняття «порушення зобов'язання» на такі його види, як «невиконання» та «неналежне виконання», можна тим, що у ст. 622 ЦК України зберігся загальний принцип «виконання зобов'язання в натурі», відповідно до якого застосування до порушника зобов'язання заходів цивільно-правової відповідальності та (або) реалізація інших заходів захисту цивільних прав потерпілої особи не є підставою для звільнення боржника від виконання обов'язків, визначених у договорі [4, с. 154].

Разом з тим доцільно зазначити, що невиконання і неналежне виконання як види порушення зобов'язання закріплені у більшості кодифікованих нормативно-правових актах країн СНД (ст. 359 ЦК Республіки Казахстан, ст. 393 ЦК РФ). Водночас такий законодавчий поділ порушення зобов'язань загалом та договірних, зокрема, на невиконання і неналежне виконання не є характерним для цивільного законодавства держав-членів ЄС (Франції, ФРН, Великобританії) та США. Не знайшов він свого чіткого закріплення і в таких уніфікованих міжнародних приватно-правових актах, як Принципи УНІДРУА, Віденській конвенції.

Аналізуючи положення ст. 906, ч. 3 ст. 1021, ст. 1092 ЦК України щодо врегулювання відносин про надання послуг, можна зробити висновок, що законодавець, широко застосовуючи терміни «невиконання» і «неналежне виконання», вживає їх саме для позначення юридичного факту порушення відповідним суб'єктом свого обов'язку. Разом з тим в юридичній літературі наголошується на допущених законодавчих помилках та потребі у їх виправленні, коли родове поняття «порушення» безпідставно замінюється на його вид, що може викликати термінологічну плутанину і проблеми при застосуванні таких норм [5, с. 70].

Прикладом може слугувати не завжди витримана в стилі ЦК України практика викладу норм в Господарському кодексі України (далі – ГК України). Так, згідно з ч. 6 ст. 193 ГК України зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання. Як видається, такий законодавчий підхід стосується наслідків порушення зобов'язання другою стороною, а тому тут фактично закріплено не наслідки такого різновиду порушення зобов'язання, як неналежне виконання, а взагалі невиконання зобов'язання. Зважаючи на наведене, пропонуємо викласти ч. 6 ст. 193 ГК України з метою узгодження її з положеннями ЦК України у такій редакції: «Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у випадку невиконання зобов'язання другою стороною, що є необхідною умовою виконання».

Більше того, зі змісту ст. 226 ГК України вбачається законодавчий підхід щодо розмежування наслідків невиконання і неналежного виконання зобов'язань. Так, виходячи зі змісту ч. 6 ст. 226 ГК України, у разі невиконання зобов'язання виконати певну роботу (надати

послугу) управнена сторона має право виконати цю роботу самостійно або доручити її виконання (надання послуги) третім особам та вимагати відшкодування збитків, завданих невиконанням зобов'язання. Водночас згідно з ч. 7 ст. 226 ГК України відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, за загальним правилом не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в натурі. Тобто, як вбачається із наведеного, законодавець у ГК України, хоча й дещо завуальовано, але все ж розмежує правові наслідки видів порушення зобов'язань з надання послуг шляхом закріплення вказівки, що при невиконанні зобов'язань з надання послуг кредитор може вимагати примусового надання цих послуг або відшкодування збитків (ч. 5 ст. 226 ГК України). Натомість при неналежному виконанні зобов'язання з надання послуг відшкодування збитків не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі (ч. 7 ст. 226 ГК України).

Таким чином, невиконання зобов'язань з надання послуг як вид порушення договірного зобов'язання відбувається тоді, коли сторони взагалі не вчиняють дій з надання послуг або не утримуються від вчинення певних дій до певного строку. Наприклад, утримання від проведення медичної операції до моменту, коли стабілізується артеріальний тиск, утримання від проведення аудиту компанії, коли на стороні замовника є суб'єкт владних повноважень, надання такої послуги фінансується із державного або місцевого бюджетів, кошти в яких на ці видатки закінчились, з умовою продовження такого виконання у майбутньому. З наведених прикладів вбачається, що диференціація порушення договірного зобов'язання з надання послуг на невиконання і неналежне виконання втрачає своє практичне значення, оскільки таке зобов'язання не може бути

виконане неналежним чином з тієї причини, що утримання від визначеної договором дії або є, або ж відсутнє.

Якщо, слідуючи законам логіки, виходити від протилежного, то під виконанням договірного зобов'язання з надання послуг можна розуміти сукупність фактичних або юридичних дій (у певних випадках – утримання від дії) щодо надання послуг, спрямованих на реалізацію (здійснення) передбачених договором або законом їх суб'єктивних прав і обов'язків задля досягнення економічної і юридичної мети зобов'язання. А невиконання договірного зобов'язання з надання послуг можна охарактеризувати як такий стан договірного зобов'язання, за якого боржник не вчинив жодної дії або ж не утримався від їх вчинення (у зобов'язаннях із негативним змістом), яку він зобов'язаний був вчинити/утриматись відповідно до умов договору.

Аналізуючи такий різновид порушень договірних зобов'язань з надання послуг, як виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання), зауважимо, що в цивілістиці й сьогодні не вщухають дискусії щодо характеристики неналежного виконання зобов'язання, оскільки як на теоретичному, так і практичному рівнях важко визначити межі т. зв. «закінчення» невиконання договірного зобов'язання та «початку» неналежного його виконання. Загалом, не заглиблюючись в теоретичну дискусію з цього приводу, відзначимо, що цілковито солідаризуємося з позицією Т. В. Боднар, на думку якої, неналежне виконання має місце в разі, якщо боржник вчинив певні дії, спрямовані на виконання зобов'язання, проте ці дії не відповідають тим параметрам (стандартам), що встановлені умовами договору чи вимогами нормативно-правових актів стосовно кожного з елементів виконання зобов'язання [6, с. 21].

Обґрунтовуючи такий свій висновок, наголосимо, що неналежність виконання договірної зобов'язання з надання послуг стосується будь-якого елемента виконання договору, зокрема і кількісних, і якісних його характеристик. Тому критерієм розмежування невиконання і неналежного виконання договору про надання послуг є вчинення боржником необхідних дій, спрямованих на виконання договірної зобов'язання, однак з допущенням порушень, визначених на нормативному чи індивідуальному рівнях тими стандартами, що ними передбачені. Тобто неналежне виконання договірної зобов'язання з надання послуг характеризується наявністю дій на виконання умов договору, однак останні призводять не до очікуваного досягнення мети договору, а навпаки до відхилення від умов виконання за будь-яким з його елементів.

Виходячи з вищенаведеного критерію порушеного елемента виконання, неналежне виконання договірної зобов'язання з надання послуг доцільно класифікувати на: а) виконання неналежному суб'єкту; б) неналежність предмета виконання (наприклад, надання послуги неналежної якості); в) виконання, що здійснене в неналежний спосіб (наприклад, проведення медичної операції без застосування новітніх лазерних технологій); г) надання послуг належної якості, однак з порушенням умови про місце виконання зобов'язання; ґ) прострочення виконання договірних умов. Доцільно зазначити, що в практиці непоодинокими є й випадки порушення низки елементів виконання зобов'язань з надання послуг, а саме надання послуги неналежної якості та з простроченням виконання зобов'язання.

Не менш поширеним різновидом правопорушень у сфері договірних відносин з надання послуг є прострочення виконання договірної зобов'язання.

У науковій літературі під простроченням розуміють порушення обов'язку передати певну річ, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші у передбачений договором строк чи в розумний строк після виникнення зобов'язання [7, с. 6; 8, с. 130].

О. П. Подцерковний розглядає строк виконання як найважливіший параметр правомірної поведінки боржника [9, с. 244]. На думку М. К. Сулейменова, прострочення кредитора – більш складне поняття, ніж прострочення боржника, яке не так тісно пов'язане зі строком та включає в себе поряд із несвоєчасним виконанням також і невиконання та неналежне виконання кредитором обов'язків, що призводить до несвоєчасного виконання боржником зобов'язання [10, с. 21]. Водночас відзначимо, що таке розуміння прострочення кредитора важко застосувати до досліджуваних нами правовідносин хоча б тому, що зв'язок між порушенням замовником свого обов'язку та визначеним у часі моментом для його належного виконання все ж існує і при виникненні спірної ситуації має бути доведеним у суді, в іншому ж випадку про правопорушення у вигляді прострочення з боку замовника не може бути й мови.

Натомість прострочення боржника у вітчизняній юридичній літературі розглядається як неналежне виконання зобов'язання (зокрема, коли боржник виконав свій обов'язок зі спливом строку, визначеного у договорі), а також як невиконання зобов'язання (у разі, якщо боржник взагалі не вчинив будь-яких дій з виконання свого обов'язку) [5, с. 70]. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку розширене тлумачення цієї позиції, що прострочення боржника не є окремим видом порушення зобов'язання, а має розглядатися в межах двох основних видів порушення – невиконання та неналежного

виконання. Аналіз ч. 1 ст. 612 ЦК України дає підстави для висновку, що критерієм віднесення прострочення боржника до того чи іншого виду порушення зобов'язання (невиконання чи неналежне виконання) є обсяг вчинених ним дій, точніше, виявлення того факту, приступив він до виконання чи ні [11, с. 97-98].

Отже, прострочення виконавцем чи замовником виконання обов'язків за договором про надання послуг є одним із видів цивільного правопорушення, що виявилось у повному невиконанні ним передбаченого договором обов'язку (невиконання зобов'язання) або у його неналежному виконанні, у зв'язку з чим на момент настання кінцевого терміну відсутнє належне виконання договірною зобов'язання, наслідком чого є покладення на правопорушника додаткових обов'язків.

Крім наведених видів правопорушень в сфері надання послуг, можна виділити й такі, як:

- 1) правопорушення, пов'язані із наданням послуг належної якості;
- 2) правопорушення, пов'язані із неприйняттям або простроченням прийняття результатів послуг замовником;
- 3) правопорушення, пов'язані з невиконанням або несвоечасним виконанням вимог замовника щодо усунення недоліків;
- 4) правопорушення, пов'язані із допущенням відступів від умов договору про надання послуг або інших істотних недоліків;
- 5) правопорушення, пов'язані із ухиленням замовника від оплати наданих послуг.

Отже, порушення договірного зобов'язання з надання послуг призводить до змін у правовідношенні, його перебудови на засадах спрямованості правових засобів на відновлення майнової сфери кредитора. Зважаючи на наведене,

доцільно знайти відповіді на питання: в чому ж полягає сутність зумовлених порушенням змін у змісті договірного зобов'язання з надання послуг та чи в такому випадку можна говорити про виникнення нового охоронного правовідношення?

Одразу ж зауважимо, що відповіді на ці питання у цивілістиці не є однозначними. Говорячи про виникнення нового охоронного правовідношення у зв'язку з порушенням існуючого, М. М. Агарков дійшов висновку, що нове зобов'язання внаслідок порушення не виникає, а змінюється лише зміст первісного зобов'язання [12, с. 238-239]. Схожі підходи до розуміння цього питання відображені в працях І. Б. Новицького [13, с. 364], С. М. Братуся [14, с. 85]. На думку ж інших вчених (М. С. Малєїної, Б. І. Пугінського, Ф. І. Гавзе, Б. С. Антимонова), відповідальність у сенсі негативних майнових наслідків може виражатися тільки у вигляді обов'язку, якого до правопорушення не існувало.

Серед вітчизняних дослідників концепцію виникнення охоронного правовідношення поділяє І. С. Канзафарова: «правовідношення цивільно-правової відповідальності є охоронним зобов'язанням, його суб'єктами є потерпілий (кредитор) і правопорушник (боржник)» [15, с. 4].

На наш погляд, переконливіше звучать аргументи тих дослідників, які вважають, що порушення договірного зобов'язання не тягне за собою виникнення нового правовідношення, а перетворюється у своєму змісті [16, с. 31]. До такого висновку про неможливість розуміння порушення договірного зобов'язання з надання послуг як підстави виникнення нового правовідношення приходимо, аналізуючи положення цивільного законодавства України. По-перше, у ст. 11 ЦК України порушення договірного зобов'язання не визначено законодавцем як окрема підстава

виникнення цивільних прав та обов'язків. По-друге, порушення договірних зобов'язань не визначено законодавцем як окрема підстава припинення зобов'язань. І, нарешті, заміна первісного зобов'язання новим зобов'язанням розуміється законодавцем як новація, а у випадку порушення договірних зобов'язань з надання послуг відбувається не заміна, а зміна договірних зобов'язань.

Аналізуючи проблематику сутності зумовлених порушенням змін у змісті договірних зобов'язань з надання послуг, доцільно зазначити, що зміни у структурі досліджуваного нами договірних зобов'язань при його порушенні відображаються в тому, що потенційно існуючі в його змісті охоронні обов'язки (щодо відшкодування збитків, сплати неустойки тощо) з порушенням договору про надання

послуг починають реалізовуватися, адже у кредитора з'являється право реалізувати свої вимоги щодо їх виконання. Наголосимо, що закріплений в ЦК України підхід щодо розуміння зміни первісного зобов'язання без його заміни новим правовідношенням цілком узгоджується з підходами, закріпленими в законодавствах зарубіжних країн (Франція, Німеччина, Великобританія) [17, с. 164-166].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, вкажемо, що порушення зумовлює вплив на динаміку договірних зобов'язань з надання послуг – зміну правовідношення, відсутність належного виконання, порушення суб'єктивного цивільного права, а також спричиняє наслідки, пов'язані з можливістю застосування кредитором встановлених законом та/або договором способів захисту порушеного права.

Список використаної літератури

1. Гришко О. Зловживання правом і порушення договірних зобов'язань: співвідношення понять / О. Гришко // Юридична Україна. – № 9. – 2011. – С. 44.
2. Ландкоф С. Н. Лекції з основ цивільного права / С. Н. Ландкоф. – К., 1962. – С. 102.
3. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 // Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Т. В. Боднар. – К., 2005. – С. 242.
4. Баранова Л. М. Правові наслідки порушення договірних зобов'язань / Л. М. Баранова // Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства : мат. міжн. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Василя Пилиповича Маслова, 25 лютого 2011 р. / [Відп. ред. В. І. Борисова] ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Вид-во «Кроссруд», 2011. – С. 154.
5. Цивільне право України : підруч. : у 2 т. / [В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – Т. 2. – С. 70.
6. Боднар Т. В. Категорії «невиконання», «неналежне виконання» і «неможливість виконання» у зобов'язальному праві України / Т. В. Боднар // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 3 (ч. 1). – С. 21.
7. Печений О. П. Прострочення виконання договірних зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. П. Печений. – Х., 2002. – С. 6.
8. Зверева Е. А. Ответственность предпринимателя за нарушение договорных обязательств : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Е. А. Зверева. – М., 1997. – С. 130.
9. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики : [моногр.], [2-е вид.] / О. П. Подцерковний. – К. : Юстиніан, 2007. – С. 244.
10. Сулейменов М. К. Ответственность за нарушение сроков исполнения договорных обязательств / М. К. Сулейменов. – М., 1963. – С. 21.

11. Гришко О. С. Порухення договірнього зобов'язання: поняття, види, правові наслідки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. С. Гришко. – К., 2014. – С. 97-98.
12. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. / М. М. Агарков. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – Т. I. – С. 238-239.
13. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц. – М. : Госюриздат, 1950. – С. 364.
14. Братусь С. Н. Общая теория советского права / С. Н. Братусь. – М. : Юрид. лит., 1966. – С. 85.
15. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / І. С. Канзафарова. – К., 2007. – С. 4.
16. Попондопуло В. Ф. Динамика обязательственного правоотношения и гражданско-правовая ответственность / В. Ф. Попондопуло. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1985. – С. 31.
17. Синявская М. С. Нарушение договорного обязательства и его правовые последствия: основные тенденции в свете сравнительно-правового анализа : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. С. Синявская. – М., 2007. – С. 164-166.

Стаття надійшла до редакції: 2.04.2015.

Types of offences in the field of service

N. V. Fedorchenko

This article examines the most common types of offenses in service delivery. Attention is focused on the need to study violations in the provision of services in order to develop the best ways to avoid them and use appropriate consequences when they occurred.

Keywords: *contractual service obligations, offenses, types of offenses, failure, inadequate performance, delay, substantial padding, Civil code of Ukraine, legislative approach, provision of services.*

Received: 2.04.2015.

Виды правонарушений в сфере предоставления услуг

Н. В. Федорченко

Статья посвящена анализу наиболее распространенных видов правонарушений в сфере предоставления услуг. Акцентируется внимание на необходимости исследования правонарушений в сфере оказания услуг в целях выработки оптимальных путей их избежания и применения адекватных последствий в случае их совершения.

Ключевые слова: *договорные обязательства по предоставлению услуг, правонарушения, виды правонарушений, неисполнение, ненадлежащее исполнение, просрочка, существенные отступления, Гражданский кодекс Украины, законодательный подход, оказание услуг.*

Получено: 2.04.2015.